

En planetforandrende dualisme

Om natursynets betydning for klimaforandringerne

Af Johanna Mariam Madsen

Vejleder: Vanessa Sonne-Ragans

Afleveret den: 23. maj 2019

Institut for Psykologi

Abstract

Global climate change is one of the biggest challenges currently facing humanity. There is a strong agreement among geologists, that human impact on the climate have now reached a point, where it is the main geological force. We have therefore entered a new geological age: The Anthropocene. As the climate change is caused by human impact, understanding human reaction to climate change has now become a vital task for psychology as a science.

A main assumption in the current paper is, that the way we perceive and understand nature has an impact on how we approach it. The underlying causes to why humanity have chosen to act in a way that has damaged nature and earth can therefore be sought in our nature view. The current paper is a theoretical investigation of the impact our nature view has on sensitization towards climate change. Furthermore, it is suggested how psychology can contribute to a movement towards greater sensitization.

The phenomenon is addressed through a historical investigation of the nature view based on the ideas of the Norwegian philosopher Hjalmar Hegge. It is found that the present nature view is based on a sharp distinction between humanity and nature, where nature is viewed as a mechanical and quantifiable phenomenon that humanity can control and take advantage of. This nature view has caused a desensitization towards nature. This is followed by an analysis of the consequences of the dualistic nature view based on the ideas of the French philosopher and sociologist Bruno Latour. It is found that the concepts that modern society is based upon makes it difficult to be sensitive towards climate change, and that the laws of economy have gained more influence than the laws of nature which causes further desensitization. In order to understand how the dualistic nature view is maintained through generations, the paper is complemented with the views of French sociologist Pierre Bourdieu. The findings suggest that the dualistic nature view is imbedded in the habitus through an internalization of the objective structures in the modern society. Furthermore, the dualistic nature view operates as a dominance structure, which inhibits the sensitization towards climate change.

Based on the findings it is concluded that a sensitization towards climate change depends on a radical change in modern thinking by acquiring a new nature view. However, it can be questioned whether the impact of the nature view on sensitization is as strong as it is implied, since the interest in dealing with climate change recently has increased rapidly within the population.

Indholdsfortegnelse

ABSTRACT	2
1.0 INDLEDNING	5
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Udvidet problembestemmelse	7
1.2.1 Sensitivering.....	7
1.2.2 Menneske / agent.....	7
1.3 Afgrænsning.....	7
1.4 Opgavens forudsætninger	8
1.5 Litteratursøgning	9
1.6 Opgavens dele	10
2.0 TEORIGENNEMGANG	11
2.1 DESENSITIVERING I NATURSYNET.....	11
2.1.1 Oplysning som desensitivering.....	11
2.1.2 Desensitivering i videnskaben og teknologien.....	11
2.2 ADSKILLELSE AF MENNESKE OG NATUR.....	13
2.2.1 Desensitivering i Den Moderne Forfatning.....	13
2.2.2 De økonomiske naturloves betydning for desensitiveringen.....	15
2.3 NATURSYN I SOCIALE STRUKTURER.....	16
2.3.1 Natursynets habitus.....	16
2.3.2 Forandring af habitus	17
2.3.3 Disharmoni mellem sensitivering og objektive muligheder.....	18
2.3.4 Desensitivering som en dominansstruktur.....	18
2.3.5 Opretholdelse af dominansstrukturerne.....	20

2.4 DISKUSSION.....	20
2.4.1 Hvem taler, hvad laver taleren, og hvem bliver adresseret?	21
2.4.2 Hvad er konteksten?	21
2.4.3 Hvad er svarene og hvilken fremtid konstitueres?	22
2.5 KONKLUSION.....	23
3.0 METODEREFLEKSION	24
3.1 Reduktion af genstandsfeltet.....	24
3.2 Kombination af teorier.....	24
3.3 Anvendelse af dialogteori.....	25
4.0 KRITISK PERSPEKTIVERING	25
LITTERATURLISTE	27

1.0 Indledning

De menneskeskabte klimaforandringer har nu fået så vidtrækkende konsekvenser, at der blandt geologer er bred enighed om, at vi er trådt ind i en ny geologisk tidsalder kaldet den Antropocæne æra (Latour, 2017, s. 113). Det betyder, at mennesket nu er den dominerende geologiske kraft, der påvirker Jordens økosystemer og biodiversitet (IPCC, 2018, s. 1). Klimaforandringerne er i høj grad blevet udforsket med fokus på de indvirkninger de har på temperaturstigninger, havvandsstigninger og tab af biodiversitet. I tråd hermed er det et felt, der hovedsagelig er blevet set som et anliggende for de naturvidenskabelige fag. Men da klimaforandringerne er menneskeskabte, er det blevet ligeså presserende at forstå *menneskers reaktioner* på klimaforandringerne som at forstå de isolerede konsekvenser af klimaforandringerne (Stoknes, 2015, s. xv). Heri har psykologien som fag en berettigelse, og nærværende opgave argumenterer derfor ud fra præmissen om, at man kan undersøge klimaforandringerne som et psykologisk fænomen.

Den tyske psykolog Willy Hellpach (1877-1955) var den første til at definere miljøpsykologi i 1924 (Pol, 2006, s. 96). Hellpach kritiserede den eksperimentelle psykologi for at beskæftige sig med en kunstigt individualiseret psyke, og han ønskede i stedet, at omdrejningspunktet for miljøpsykologi skulle være miljøets gensidige afhængighed med psyken (Pol, 2006, s. 97). Nærværende opgave skriver sig ind i den analytiske kontekst, der blev grundlagt med Hellpachs miljøpsykologi. I tråd hermed er en forudsætning for denne opgave, at menneskets psyke påvirkes af klimaet, men endnu vigtigere er det, at klimaet også påvirkes af menneskets psyke, da de indgår i et reciprokt forhold (Pol, 2006, s. 97). Den grundlæggende mekanisme i klimaforandringerne bør således kunne undersøges gennem de tanker og forestillinger, der ligger til grund for menneskets handlinger i naturen. Denne opgave tager derved udgangspunkt i natursynets betydning for sensitiveringen over for klimaforandringerne.

Et natursyn er et udtryk for, hvordan naturen opfattes samt, hvad menneskets rolle er i forhold til naturen (Christensen, 2008, s. 18). Et samfunds natursyn må forstås ud fra den kulturelle og historiske kontekst, som det er indlejret i, og det kommer til udtryk i de konkrete handlinger, man udfører i naturen (Christensen, 2008, s. 3). Den franske filosof og sociolog Bruno Latour (f. 1947) peger på, at en grundlæggende fejlantagelse i det vestlige samfund er, at verden er adskilt i ikke-menneskelig natur og menneskelige kultur, hvilket han mener, er en falsk dualisme. Dette har ledt til en objektivisering af naturen som noget, der er ontologisk forskelligt fra mennesket (Latour, 2006). Det dualistiske natursyn skaber derfor en desensitivering over for klimaforandringerne, da man mister blik for den menneskelige påvirkning på naturen på trods af,

at vi mennesker i den Antropocæne æra kollektivt har overgået naturens kraft (Latour, 2011, s. 2). Latour (2016, s. 315) argumenterer for, at hvis vi ønsker at bremse klimaforandringerne, så må vi foretage en radikal ændring af det moderne menneskes mentale landskab. Det vil sige, at en sensitivering over for klimaforandringerne kræver, at vi afskriver det dualistiske natursyn, da det vil gøre mennesket sensitivt over for det ikke-menneskelige. Når en selvfølgelighed afdækkes, hører det op med at være en selvfølgelighed, hvilket muliggør en bevidst refleksion over den. Således kan vi ved at afdække vores natursyn foretage en kritisk overvejelse af, hvilken betydning det har for vores handlinger og sætte spørgsmålstejn ved, om der mon findes en mere frugtbar måde at forstå naturen på set i lyset af klimaforandringerne.

Nærværende opgave søger netop at afdække nutidens natursyn ved at tage udgangspunkt i den historiske udvikling af natursynet præsenteret ved den norske filosof Hjalmar Hegge (1920-2003). I forlængelse af dette er det relevant at inddrage Latours perspektiver, for at få en forståelse af, hvilke konsekvenser det dualistiske natursyn har i relation til sensitiveringen over for klimaforandringerne. Endvidere er det interessant at benytte den franske sociolog Pierre Bourdieus (1930-2002) perspektiver til at undersøge, hvordan natursynet opretholdes i de sociale strukturer, og hvorfor det er vanskeligt at skabe sensitivering over for klimaforandringerne.

1.1 Problemformulering

Det leder mig frem til følgende problemformulering:

Hvordan kan en undersøgelse af menneskets natursyn bidrage til en forståelse af den manglende sensitivering over for klimaforandringerne, og kan psykologien medvirke til at ændre dette?

1. Hvordan kan udviklingen af natursynet siden renæssancen anvendes til at belyse desensitiveringen over for naturen?
2. Hvordan kan man forstå den moderne tænknings adskillelse af ikke-menneskelig natur og menneskelig kultur som problematisk for sensitiveringen over for klimaforandringerne?
3. Hvordan kan en undersøgelse af forholdet mellem sociale strukturer og natursyn bidrage til en forståelse af vanskeligheden i at skabe sensitivering over for klimaforandringerne?
4. Hvordan kan psykologien bidrage til at skabe sensitivering over for klimaforandringerne?

1.2 Udvidet problembestemmelse

1.2.1 Sensitivering

Nærværende opgave anvender begrebet *sensitivering*, som det fremstilles hos Hache og Latour (2010) og Latour (2016). Hache og Latour (2010, s. 312) beskriver sensitivering, som evnen til at reagere på et kald fra et væsen ved at tage ansvar gennem handling. Sensitivitetsbegrebet er her forbundet med en moralsk følelse af pligt til at reagere, og det er ligeledes direkte forbundet med handling som resultat af et kald. Hache og Latour (2010, s. 313) genintroducerer en moralsk forpligtelse, der indebærer en øget diversitet i de organismer, som det ansvarlige subjekt reagerer over for, da de argumenterer for, at der er sket en desensitivering over for ikke-menneskelige organismer (Hache & Latour, 2010, s. 313). Sensitiveringsbegrebet er relevant i nærværende opgave, da man kan forstå manglende handling i forhold til klimaforandringerne som et resultat af en desensitivering over for den ikke-menneskelige natur. Mennesket bliver således sensitivt, når det formår at svare på Jordens kald og tage ansvar for sine handlinger (Latour, 2016, s. 315).

1.2.2 Menneske / agent

Der bliver i opgaven taget afsæt i forskellige videnskabelige traditioner, der differentierer i anvendelsen af begreberne *menneske* og *agent*. Menneske vil blive anvendt i forbindelse med de filosofiske teorier ved Hegge, Horkheimer og Adorno samt Latour. Agent vil blive anvendt, når opgaven beskæftiger sig med Bourdieus begreber. Ved integration af flere teorier anvendes menneske.

1.3 Afgrænsning

Nærværende opgave bidrager selvsagt ikke med en udtømmende undersøgelse af sammenhængen mellem menneskets natursyn og sensitiveringen over for klimaforandringerne, da det er en forudsætning for den videnskabelige undersøgelse af et fænomen, at man foretager en metodisk reduktion af genstandsfeltet (Sonne-Ragans, 2012, s. 200). For at eksplicitere opgavens afgrænsning af genstandsfeltet anvendes den amerikanske filosof Ken Wilbers kvadrantmodel (Sonne-Ragans, 2012, s. 213).

Kvadrantmodellen illustrerer de forskellige perspektiver, som et genstandsfelt kan undersøges ud fra (Sonne-Ragans, 2012, s. 213). Modellen består af fire selvstændige og sammenhængende kvadranter, der skelner mellem indre/ydre-perspektivet og entals/flertals-perspektivet. Øverste venstre kvadrant rummer det subjektive indre entalsperspektiv, hvor det intentionelle hos det enkelte individ er i fokus. Øverste højre kvadrant omhandler det objektive ydre entalsperspektiv, hvor det adfærdsmæssige og kvantificerbare hos den enkelte undersøges.

Nederste venstre kvadrant omfatter det intersubjektive indre flertalsperspektiv, hvorfra det kollektive som f.eks. kultur, værdier og verdensanskuelse kan undersøges. Nederste højre kvadrant omhandler det interobjektive ydre flertalsperspektiv, der indebærer de samfundsmæssige og sociale systemer.

Natursynets betydning for sensitiveringen over for klimaforandringerne kan undersøges ud fra alle fire kvadranter, men da der i denne opgave er fokus på natursynet som et kulturelt fænomen, samt hvilke sociale strukturer, der er med til at skabe natursynet, afgrænses undersøgelsen til det intersubjektive og det interobjektive perspektiv (Sonne-Ragans, 2012, s. 216). Det har som konsekvens, at opgaven ikke undersøger entalsperspektivet, og den vil derfor ikke bidrage med perspektiver som f.eks. den subjektive oplevelse af naturen repræsenteret ved begrebet *biofil* (Wilson, 1984), psykologiske barrierer der påvirker erkendelsen af klimaforandringerne (Stoknes, 2015) eller individers observerbare adfærd i naturen (Kollmuss & Agyeman, 2010).

1.4 Opgavens forudsætninger

Den amerikanske filosof Stephen Pepper (1891-1972) har samlet de filosofiske systemer i fire verdensanskuelser, som vi hver især anvender til at undersøge verden ud fra (Sonne-Ragans, 2012, s. 121). En verdensanskuelse kan anvendes til at forstå, hvad man lægger mærke til, hvilke handlemuligheder man har, og hvad man er i dialog med. Verdensanskuelsestilgangen er relevant i undersøgelsen af natursynet, da et natursyn netop er et udtryk for en måde at anskue verden på i et givent betydningsunivers (Christensen, 2008, s. 4). Verdensanskuelserne er funderet på nogle grundmetaforer, der referer til genstandsfeltets identitet, og de medvirker til at fastlægge en retning for det videnskabelige arbejde, så man kan operationalisere genstandsfeltet (Sonne-Ragans, 2012, s. 121, 123). De danner således et forbindelsesled mellem teoriernes meta- og dataplan. Ifølge Pepper kan de filosofiske systemer inddeles i *formismen*, *mekanicismen*, *organicismen* og *kontekstualismen* (Sonne-Ragans, 2012, s. 122).

Fænomenet klimaforandringer er en eklektisk problemstilling, da det ikke er bundet til en faglig disciplin, og derved åbnes der op for muligheden for at anvende den eklektiske tilgang ved at undersøge fænomenet fra forskellige faglige vinkler. Denne opgave arbejder derfor tværdisciplinært ved at inddrage perspektiver fra filosofi, psykologi og sociologi (Sonne-Ragans, 2012, s. 36). På trods af at de valgte teorier udspringer fra forskellige videnskaber, har de alle en kontekstualistisk verdensanskuelse. Kontekstualismens grundmetafor er den historiske begivenhed i tid, som beskrives gennem udvikling og forandring i mønstre, sammenhænge og aktiviteter, der er forbundet i komplekse netværk (Mascolo, 2014, s. 2090; Sonne-Ragans, 2012,

s. 122). Kontekstualismen er en syntetiserende verdensanskuelse, hvor helheden er primær i forhold til delene (Sonne-Ragans, 2012, s. 123). Latour (2006; 2014) er kritisk over for den arbitrære opdeling af menneske og natur, og han forstår verden som en sammenhængende helhed, hvor alt er forbundet i netværk, og hvor hybrider syntetiseres i overskridelsen af menneske-natur-dualismen. Bourdieu (1997) fokuserer på sammenhængen mellem de sociale strukturer og de mentale strukturer. Hegge (1978) har fokus på, hvordan den historiske og samfundsmæssige kontekst har påvirket udviklingen af natursynet samtidig med, at han også har blik for, hvordan natursynet konstitueres i et processuelt samspil mellem strukturer. Herved tilslutter han sig både kontekstualismen og organicismen. Organicismens grundmetafor er organismen, og der er fokus på samspillet mellem struktur og proces. Kontekstualismens svaghed er netop, at den rummer en vis tvetydighed, da den både læner sig op ad mekanicismen og organicismen (Overton, 2012, s. 48). Kombinationen af begreber og perspektiver fra Hegge, Latour og Bourdieu giver mulighed for gennem lighedsmodellen at skabe en integrativ forståelse af natursynets betydning for sensitiveringen over for klimaforandringerne (Sonne-Ragans, 2012, s. 37, 42).

1.5 Litteratursøgning

I det følgende afsnit beskrives litteratursøgningen til opgavens primære problembehandling. Min litteratursøgningsproces startede med en eksplorativ orienteringslæsning om klimaforandringerne som psykologisk fænomen. Her blev jeg opmærksom på, at Latour var særligt relevant, og jeg læste derfor "Bruno Latour – hybride tanker i en hybrid verden" (Blok & Jensen, 2009). Det ledte mig videre til at læse "Vi har aldrig været moderne" (Latour, 2006). Jeg orienterede mig endvidere i relevante artikler på Latours egen hjemmeside. Her fandt jeg bl.a. "On the affects of capitalism" (Latour, 2014) og "Waiting for Gaia. Composing the common world through arts and common politics" (Latour, 2011). Det gjorde mig nysgerrig på, hvilken betydning vores natursyn har på erkendelsen af klimaforandringerne. Til det formål anbefalede min vejleder "Mennesket og naturen" (Hegge, 1978) og "Hvad er et natursyn" (Christensen, 2008). Disse kilder gjorde mig opmærksom på relevansen af den historiske udvikling af natursynet, og en kædesøgning førte mig videre til "Oplysningens dialektik (Horkheimer & Adorno, 1972). For at sikre den psykologiske relevans samt muliggøre en operationalisering af begrebet natursyn valgte jeg at foretage en kædesøgning af begrebet sensitivering, hvor jeg fandt "Morality or moralism? An exercise in sensitization" (Hache & Latour, 2010) og "Sensitizing" (Latour, 2016). Ud fra læsningen om den historiske udvikling af natursynet fik jeg den antagelse, at natursynet må være indlejret i de sociale strukturer. Til at undersøge dette fandt jeg det relevant at inddrage Bourdieu. Jeg tog udgangspunkt i en kædesøgning af begreberne habitus og den maskuline dominans, hvilket ledte mig til "Af

praktiske grunde” (Bourdieu, 1997) og ”Den maskuline dominans” (Bourdieu, 2007). En svaghed ved kædesøgning som metode for litteratursøgning er, at man risikerer at få et snævert indblik i forskningsfeltet samt, at man søger bagud i tid, hvorved man går glip af nyere litteratur (Rasmussen et al., 2017, s. 169). Derfor er der risiko for, at jeg i denne opgave har overset væsentlige parallelle diskussioner om genstandsfeltet.

1.6 Opgavens dele

I det følgende udfoldes opgavens struktur. Redegørelsen og analysen er flettet sammen i afsnittene 2.1, 2.2 og 2.3.

Teorigennemgang:

2.1 Desensivering i natursynet: På baggrund af Hegge (1978) og de tyske filosoffer Theodor W. Adorno (1903-1969) og Max Horkheimers (1895-1973) (1972) redegøres der for den historiske udvikling af natursynet sideløbende med en analyse af, hvordan der er sket en desensivering i natursynet.

2.2 Adskillelse af menneske og natur: I dette afsnit anvendes Latours (2006; 2014) begreber til at belyse, hvilken betydning det dualistiske natursyn har for sensitiveringen over for klimaforandringerne.

2.3 Natursyn i sociale strukturer: I dette afsnit inddrages Bourdieu (1997; 2007) for at opnå en forståelse af, hvordan det dualistiske natursyn er indlejret i sociale strukturer, og hvordan det reproduceres gennem generationer.

2.4 Diskussion: Med udgangspunkt i en dialogteori udviklet af de britiske psykologer Alex Gillespie og Flora Cornish (2014) diskuteres det, hvordan psykologien ud fra de anvendte begreber fra Hegge, Latour og Bourdieu kan være med til at igangsætte en sensitivering over for klimaforandringerne.

Refleksioner

3.0 Metoderefleksion: Endelig bliver der reflekteret kritisk over opgavens reduktion af genstandsfeltet, konsekvensen af at kombinere perspektiver fra Latour og Bourdieu samt anvendelsen af dialogteori.

4.0 Kritisk perspektivering: Afslutningsvis præsenteres et mere individfokuseret perspektiv ved den norske økopsykolog Per Espen Stoknes (f. 1967) som et bud på, hvordan sensitivering over for klimaforandringerne også kan anskues.

2.0 Teorigennemgang

2.1 Desensitivering i natursynet

Der vil i det følgende blive redegjort for, hvad et natursyn er, samt hvordan det har udviklet sig siden renæssancen. Sideløbende med redegørelsen vil der blive reflekteret over, hvilken betydning natursynet har haft for desensitiveringen over for naturen.

2.1.1 Oplysning som desensitivering

Ifølge den britiske filosof Francis Bacon (1561-1626) var en central opgave for mennesket at tilegne sig viden om naturen for således at opnå magt og absolut kontrol over både naturen og andre mennesker (Horkheimer & Adorno, 1972, s. 18). Horkheimer og Adorno definerer oplysning som fremadskridende tænkning, der sigter efter at tage frygten bort fra mennesket og gøre det til herre ved at udbrede viden og kundskab (1972, s. 17). Når mennesket ikke længere frygter naturen, men derimod anser sig selv som herre, sker der en desensitivering over for naturen. Horkheimer og Adorno (1972, s. 17) påpeger samtidig, at ”den totalt oplyste jord stråler i den triumferende katastrofes tegn”. De advarer således mod den naive optimisme, som oplysning og fremskridtstænkning er præget af, da mennesket ved at udøve magt over naturen øger fremmedgørelsen, og får status som diktator over naturen (Horkheimer & Adorno, 1972, s. 23). Ønsket om absolut kontrol over naturen muliggjorde netop en høj grad af udadrettet adfærd, og hvad Hegge (1978, s. 84) betegner som en ”hæmningsløs menneskelig ekspansion” over for naturen. Man kan argumentere for, at der med fremmedgørelsen over for naturen sker en desensitivering, hvor en ”totalt oplyst jord” også leder til et ”totalt desensitiveret menneske”, hvilket har været medvirkende katalysator for nutidens klimaforandringer. De fremtrædende koncepter i dette natursyn er således oplysning om naturen og kontrol over naturen, hvilket er i tråd med mekanicismens ønske om afdækning af kausale forhold mellem fænomener og objekter (Sonne-Ragans, 2012, s. 122). Denne desensitivering og ønske om kontrol over naturen ses f.eks. i udvindingen af naturressourcer gennem minedrift, der ødelægger landskabet og biodiversiteten, men som netop forstås som ressourcer tilhørende mennesket (Johansen et al., 2015).

2.1.2 Desensitivering i videnskaben og teknologien

Den italienske fysiker Galileo Galilei (1564-1642) ønskede i renæssancen at undersøge naturfænomener ud fra en kvantitativ tilgang. Han udviklede derfor abstraktionsfysikken, som

muliggjorde en oversættelse og kvantificering af naturfænomener, der ikke umiddelbart er målbare (Hegge, 1978, s. 126). Derved dannedes grundlaget for forestillingen om, at kvantificering er den sande vej til videnskabelig erkendelse af naturen (Horkheimer & Adorno, 1972, s. 20). De øvrige ikke-kvantificerbare egenskaber som farve, varme, smag m.m. blev tillagt menneskets subjektive bevidsthed og oplevelse, og blev ikke forstået som naturens immanente egenskaber (Hegge, 1978, s. 127). Her anlagdes et mekanistisk natursyn, hvor naturen blev set som en maskine, der kunne undersøges gennem kausale årsagssammenhænge og kvantificering (Hegge 1978, s. 139; Sonner-Ragans, 2012, s. 122). Dette natursyn er blevet kritiseret for at forveksle et metodologisk forhold med et ontologisk forhold, da man risikerer at afskrive alle ikke-kvantificerbare egenskaber i naturen (Hegge, 1978, s. 128; Horkheimer & Adorno, 1993, s. 21). Hegge (1978, s. 133) argumenterer for, at det manglende blik for naturens ikke-kvantificerbare egenskaber har ført til et amputeret natursyn, der øger fremmedgørelsen over for naturen, da mennesket ikke kan identificere sig med en objektiviseret og mekanisk verden. Dette medfører en desensitivering over for naturen, hvormed den moralske forpligtelse over for andre levende væsener hæmmes. Denne desensitivering kommer bl.a. til udtryk i opførelsen af erstatningsnatur, hvor et økosystem, der er blevet ødelagt af f.eks. byggeri, genoprettes et andet sted. Teorien bag erstatningsnatur opgør biodiversitet og økosystemer ud fra summen af de enkelte arter i stedet for også at have blik for arternes og levestedernes egenskaber (Rønne & Richter, 2017, s. 23). Herved risikerer man at overse, at man selv gennem erstatningsnatur påfører uigenkaldelig skade på økosystemerne (Rønne & Richter, 2017, s. 39).

Da teknologiens formål er at omforme og ændre på naturlige forhold og processer, åbnede den ontologiske forståelse af naturen som et mekanisk objekt op for muligheden for en høj grad af teknologisk udnyttelse af naturen (Hegge, 1978, s. 139–140). Den teknologiske fremgang er tæt forbundet med den økonomiske vækst, da udviklingen af teknologi både kræver kapital og danner kapital (Hegge, 1978, s. 142). Man ønskede en maksimal anvendelse af teknologi for at skabe økonomisk vækst, hvilket ledte til en øget udnyttelse af naturens ressourcer samt en øget udvikling af nye teknologier (Hegge, 1978, s. 143–144). Med kapitalismens opblomstring blev natursynets fokus naturen som teknologi og naturen som økonomisk vare.

Den mekanistiske reduktion af naturen er ifølge Hegge (1978, s. 135, 141) den væsentligste årsag til nutidens klimakrise, da den åbner op for muligheden for at behandle naturen som en død mekanisme ved at gøre det vanskeligt at begribe de ødelæggelser, som den teknologiske udvikling har pådraget naturen. Hegge (1978, s. 151–152) kritiserer det mekanistiske natursyn for at svække menneskets sansning af omverdenen ved udelukkende at anvende en analytisk tilgang til naturen, og han argumenterer for, at dette hæmmer menneskets evne til en

mere nuanceret og holistisk erkendelse af naturen. Denne kritik illustrerer en konflikt mellem modstridende verdensanskuelser. Heggens synspunkter lægger sig op ad de syntetiserende og mere holistiske verdensanskuelser organicismen og kontekstualismen (Sonne-Ragans, 2012, s. 122). Disse verdensanskuelser strider i mod den mekanistiske verdensanskuelse, hvor naturen forstås som en maskine, og hvor der er fokus på analyse af enkelte dele. Hegge har således en verdensanskuelse, der er grundlæggende forskellig fra mekanicismen, og de kan ikke kombineres (Sonne-Ragans, 2012, s. 124). I tråd med Heggens kritik af det mekanistiske natursyn argumenterer Horkheimer og Adorno for, at et af målene med oplysningen netop er at fremmedgøre mennesket fra naturen (1972, s. 44). Det mekanistiske natursyn har ledt til en desensivering over for naturen som et levende væsen, og det bidrager til, at mennesket forstår sig selv som ontologisk forskellig fra naturen. Det vanskeliggør sensitiveringen over for de ødelæggelser, som teknologien forårsager, da menneskets erkendelse og sansning af naturen hæmmes. Denne desensivering er bl.a. indlejret i sproget, når vi siger, at vi 'tager *ud* i naturen'. Heri ligger der en forståelse af naturen som noget, der er ontologisk adskilt fra mennesket.

2.2 Adskillelse af menneske og natur

I det følgende afsnit vil der blive redegjort for den moderne tænknings adskillelse af ikke-menneskelig natur og menneskelig kultur gennem Latours terminologi. Der vil sideløbende med redegørelsen blive reflekteret over, hvilken betydning denne adskillelse har haft for sensitiveringen over for klimaforandringen.

2.2.1 Desensivering i Den Moderne Forfatning

Latour har lavet en omfattende kritik og analyse af den modernitetsfilosofi, der præger det moderne menneskes mentale landskab. Han anvender tankekonstruktionen *Den Moderne Forfatning* som en samlet betegnelse til at beskrive den tanketradition, der har præget vestlig filosofi og videnskabsteori siden oplysningstiden (Arnoldi, 2006, s. 8). Ifølge Latour (2006, s. 177) er det moderne baseret på en skarp adskillelse mellem det naturlige og det menneskelige. I forhold til klimaforandringerne har Den Moderne Forfatning derfor indflydelse på, om der sker en sensitivering hos det enkelte menneske og hos kollektivet over for Jordens kald.

Latour (2006, s. 19-21) kritiserer Den Moderne Forfatning for at være en illusion, da det ikke er muligt at foretage en total afkobling mellem natur og samfund. Ifølge Latour (2006, s. 30-31) muliggøres Den Moderne Forfatning gennem *oversættelsesarbejde* og *renselsesarbejde*. I oversættelsesarbejdet skabes der nye kombinationer af natur og kultur som f.eks.

klimaforandringerne, hvor det moderne samfunds praksisser har forårsaget en ændring i naturen. Latour (2006, s. 31) anvender begrebet *hybrid* til at beskrive de eksistenser, der skabes i oversættelsesarbejdet, og som overskrider dikotomien mellem ikke-menneskelig natur og menneskelig kultur (Latour, 2006, s. 31). Sideløbende med oversættelsesarbejdet foregår der et praktisk og diskursivt renselsesarbejde, der søger at adskille natur og kultur som to distinkte ontologiske zoner. Det får som konsekvens, at hybriderne usynliggøres, da man ikke kan få øje på dem, hvis man betragter renselsesarbejdets adskillelse af natur og kultur, hvorved illusionen om Den Moderne Forfatning opretholdes (Latour, 2006, s. 31). Ifølge Latour er det netop disse aspekter ved Den Moderne Forfatning, der har muliggjort den teknologiske udvikling og den moderne videnskab, som har forårsaget klimaforandringerne, da de har fordret dannelsen af utallige hybrider, uden at man har haft øje for konsekvenserne af dem (Arnoldi, 2006, s. 8). Renselsesarbejdet i Den Moderne Forfatning danner en forestilling om, at naturen og samfundet kan tilgås og repræsenteres hver for sig, og derfor kan Den Moderne Forfatning ikke anticipere de konsekvenser, som hybriderne kan have for den naturlige orden, da man ikke tror på, at de kan intervenere på tværs af domænerne. Derved skabes der gennem renselsesarbejdet en ubekymrethed over for hybridiseringen (Blok & Jensen, 2009, s. 95). Latour argumenterer her mod, at man kan foretage en meningsfuld opdeling af menneske og natur, da man mister blik for helheden og for de netværk hybriderne indgår i. Heri ligger der en konflikt med den mekanistiske verdensanskuelse repræsenteret ved Den Moderne Forfatning på den ene side, og den kontekstualistiske verdensanskuelse repræsenteret ved Latour på den anden side (Sonne-Ragans, 2012, s. 122). Med klimaforandringerne har menneskeheden påvirket naturens kræfter, og mennesket er selv blevet en planetforandrende kraft i den Antropocæne æra. Klimaforandringerne er altså en hybrid, hvor menneskeheden påvirker den natur, som Den Moderne Forfatning ellers anser som upåvirkelig. Den ubekymrethed der skabes i renselsesarbejdet, kan sidestilles med en desensivering over for den hybridisering, der skaber klimaforandringerne. Mennesket mister således følelsen af moralsk forpligtelse over for det ikke-menneskelige, hvilket hæmmer handleevnen i klimakrisen. Illusionen om, at naturen er upåvirkelig, er i tråd med Heggens (1978) argument om, at det mekanistiske natursyn har øget fremmedgørelsen og derved desensitiveringen over for naturen.

Latour (2006, s. 84-85) hævder, at dualisme-tankegangen ikke kan rumme hybriderne, da de hverken hører mere til i naturen end i samfundet og omvendt. Den Moderne Forfatnings adskillelse af menneske og natur er så omfattende, at hybridernes eksistens benægtes, da usynliggørelsen af hybriderne er dybt indlejret i den moderne tænkning (Blok & Jensen, 2009, s. 102; Latour, 2006, s. 178). Dette problem er særligt tydeligt i debatten om, hvordan man bremser klimaforandringerne, da man har svært ved at løsrive sig fra dualismetankegangen, hvor videnskab

og politik samt natur og menneske er adskilt. Det leder til, at visse politikere argumenterer for, at løsningen skal findes inden for teknologien, mens forskere efterspørger politisk styring. Blandt klimabægttere sås der stadig tvivl om, hvorvidt mennesker overhovedet er i stand til at påvirke naturen. Disse eksempler illustrerer essensen af Den Moderne Forfatning samtidig med, at de tydeliggør, at det moderne tankesystem ikke kan rumme hybriderne, da man søger at løse klimakrisen inden for hvert enkelt felt. Latour (2006, s. 24) argumenterer for, at alt er forbundet i netværk, og man kan derfor ikke undersøge et felt uafhængigt af andre felter. For at kunne forstå og arbejde med hybriderne er det derfor nødvendigt at overskride den dominerende dualisme mellem natur og menneske, hvorved man åbner op for muligheden for at afdække de komplekse netværk hybriderne indgår i (Latour, 2006, s. 84). En sensitivering over for hybriderne i klimakrisen ville derfor kræve en radikal ændring af den moderne tænkning (Latour, 2006, s. 195). Her ses igen, hvordan Latour problematiserer de tanker og værdier, der knytter sig til mekanicismen, og han argumenterer i stedet for en mere holistisk og kontekstualistisk verdensanskuelse.

2.2.2 De økonomiske naturloves betydning for desensitiveringen

Ifølge Latour (2014, s. 1) er et karakteristikon ved den verden vi lever i, at vi nu har to naturer, der repræsenterer hver sin side af dikotomien i Den Moderne Forfatning. Vi har *Den Første Natur*, som er den oprindelige natur, og *Den Anden Natur*, der er manifesteret ved kapitalismen. Latour (2014, s. 1) argumenterer for, at Den Anden Natur, det vil sige de økonomiske naturlove, nu er blevet naturaliseret i højere grad end Den Første Natur, og de to naturer har således byttet egenskaber i løbet af de seneste 200 år. Hvor Den Første Natur før var præget af stabile og automatiserede processer, er den nu trådt ind i den usikre Antropocæne æra, hvor menneskelige handlinger ikke kan adskilles fra naturkræfterne, og hvor naturkatastrofer konstant lurar lige rundt om hjørnet (Latour, 2014, s. 6). Den Anden Natur har derimod bevaret de gamle egenskaber fra den Holocæne æra; den er tidsløs og automatisk, den er indifferent over for jordisk eksistens og den styres af nogle få ubestridte love (Latour, 2014, s. 6). Den Anden Natur har således alle forudsætninger for at være en alternativ natur med automatiske og selvopretholdende processer, som ingen kan kontrollere. Dette er endnu et eksempel på den desensivering, der er sket over for ikke-menneskelige organismer.

De to naturer er baseret på adskilte præmisser og love. I Den Første Natur er CO₂ en afgørende faktor, der har stor betydning for naturens processer og udvikling, men i Den Anden Natur spiller CO₂ ingen rolle. Her ses igen, hvordan der gennem oversættelsesarbejdet i økonomien skabes en hybrid, CO₂, som har stor indvirkning på naturen, men gennem

renselsesarbejdet sløres konsekvenserne, hvorved der skabes en desensivering. Et problem i Den Første Natur er således ikke nødvendigvis et problem i Den Anden Natur, da deres genstandsfelter er forskellige (Latour, 2014, s. 3). De to naturer repræsenterer forskellige verdensanskuelser. Den Første Natur, ser naturen som en organisme, mens Den Anden Natur, ser naturen som en maskine. Disse grundmetaforer kan ikke kombineres, da de har fundamentalt forskellige perspektiver på kausalitet og frihed (Sonne-Ragans, 2012, s. 123).

De økonomiske love er nu så dominerende, at de er blevet primære i forhold til Den Første Natur, og derfor søger man en økonomisk løsning frem for alt, hvilket er særligt problematisk i klimakrisen (Latour, 2014, s. 4). Kapitalismen er baseret på vækst og forbrug, og har derved været medvirkende årsag til klimaforandringerne. Derfor kan løsningen på klimakrisen ikke findes inden for kapitalismen (Latour, 2014, s. 8). Latour (2014, s. 8) hævder derfor, at det er afgørende for vores fremtid og for udfaldet af klimakrisen, hvilken af de to naturer, der i sidste ende vinder, hvormed han insinuerer, at der kræves en sensitivering over for Den Første Natur.

2.3 Natursyn i sociale strukturer

Da natursynet som nævnt er indlejret i en kulturel og social kontekst, er det relevant at inddrage begreberne *habitus*, *symbolsk vold* og *den maskuline dominans* til at undersøge, hvordan det desensitiverende natursyn overleveres og reproduceres gennem generationer og sociale strukturer. Der vil i det følgende blive redegjort for disse begreber samtidig med en sideløbende analyse af deres betydning for sensitiveringen.

2.3.1 Natursynets habitus

Habitusbegrebet bygger på en grundlæggende antagelse om, at agenternes virkelighedsforståelse skabes gennem et system af internaliserede dispositioner, der fordrer en særlig måde at føle, tænke og handle på (Bourdieu, 1997, s. 44). Disse dispositioner er tilegnet i praksis gennem erfaringer, og de er orienterede mod praktiske mål (Bourdieu, 1997, s. 157, 181). Habitus rummer den gensidige relation mellem de sociale strukturer og de mentale strukturer (Bourdieu, 1997, s. 12). De mentale strukturer består af mentale skemaer for organisering, klassifikation og erkendelse af verden. Habitus er præperceptiv, det vil sige, at agenten er ikke selv bevidst om baggrunden for sine handlinger og tanker. Det skyldes, at de objektive strukturer er blevet internaliseret i agenten gennem socialiseringen, hvormed agentens handlinger struktureres af habitus (Bourdieu, 1997, s. 157). Disse perspektiver hører til den kontekstualistiske verdensanskuelse (Sonne-Ragans, 2012, s. 122). Bourdieu beskriver et individs historie som en variant af gruppens historie, og individets

habitus er derfor også blot en variant af gruppens habitus (Bourdieu, 1997, s. 23; Prieur & Sestoft, 2006, s. 42). I kraft af dette er de valg og handlinger individet foretager også kun afvigelser fra gruppens (Bourdieu, 1997, s. 24). Habitus er altså både individuel, kollektiv og samfundsmæssig (Wilken, 2011, s. 49). Som tidligere nævnt dannes et natursyn ud fra associationer i en kulturel og historisk kontekst, og natursynet kan derfor forstås som en habitus, der guider tænkning og handling om og med naturen. De objektive strukturer i det vestlige samfund er præget af det dualistiske natursyn i Den Moderne Forfatning, og derfor vil disse strukturer være internaliserede i habitus hos individer, i kollektivet og i samfundet. De handlinger, der formes af habitus, er ikke nødvendigvis rationelle eller beregnende, hvor agenten er fuldt ud bevidst, om de konsekvenser handlingerne vil få (Bourdieu, 1997, s. 165). De sociale agenter er ikke underlagt mekaniske kræfter, der tvinger dem til at handle på en særlig måde, men de handler heller ikke ud fra en fuldt bevidst og fornuftsbetinget vurdering af årsag og virkning (Bourdieu, 1997, s. 44). I tråd hermed kan agenterne, der er underlagt strukturerne i Den Moderne Forfatning, ikke foregribe de konsekvenser, som dannelsen af hybrider kan have for verdens orden. Således medvirker natursynets habitus via internaliseringen af de objektive strukturer i Den Moderne Forfatning til at skabe en desensivering og manglende moralsk forpligtelse i agenternes omgang med naturen.

2.3.2 Forandring af habitus

Habitus formes gennem hele livet, men den tidlige socialisering vejer tungere i dannelsen af de dispositioner, som individet handler i overensstemmelse med. Det betyder, at habitus i højere grad vil guide agenterne mod situationer, der bekræfter tidlige erfaringer, og undgå situationer der er i konflikt med dispositionerne i habitus (Järvinen, 2013, s. 373). Således er habitus medvirkende til at reproducere de sociale forhold og strukturer, som agenter lever under (Wilken, 2011, s. 49). Dette kan være med til at belyse, hvordan det dualistiske natursyn er blevet reproduceret gennem en gensidig relation mellem de objektive strukturer og de mentale strukturer via habitus siden renæssancen. Det får som konsekvens, at desensitiveringen overleveres fra generation til generation gennem habitus. Endvidere tydeliggøres vanskeligheden i at skabe sensitivering over for klimaforandringerne, da de tidlige dispositioner, som rummer det dualistiske natursyn, vil hjælpe agenten til at undgå situationer, hvor dette natursyn udfordres. En sådan udfordring kunne f.eks. ske, når agenten konfronteres med de hybrider, der overskrider menneske-natur-dualismen. Habitus udvikles og tilpasses dog stadig gennem hele livet, særligt når der sker ændringer i de ydre livsbetingelser, men udviklingen vil altid tage udgangspunkt i den oprindelige habitus (Bourdieu, 1997, s. 44; Prieur & Sestoft, 2006, s. 42). Dispositionerne i habitus er som nævnt tilegnede og tillærte, men denne tillæring fortrænges. Det medvirker til, at der sker en naturalisering af særligt

de tidlige dispositioner, hvilket hæmmer en bevidstgørelse af dispositionerne, hvorved en ændring af habitus vanskeliggøres. De ydre livsbetingelser i verden har ændret sig i den Antropocæne æra, hvilket danner grundlag for, at natursynets habitus kan forandres. Inden for Den Moderne Forfatning er det oprindelige natursyns habitus præget af det dualistiske natursyn samtidig med, at vi har fortrængt den tillæringsproces, hvor habitus er blevet formet, hvilket har skabt en naturalisering af disse dispositioner. Det vanskeliggør muligheden for, at klimaforandringerne kan påvirke natursynets habitus, da en ændring af habitus stadig vil tage udgangspunkt i de tidlige dispositioner, der er præget af Den Moderne Forfatnings tankesæt. De nye erfaringer vil derfor blive tilpasset det dualistiske natursyn, hvilket hæmmer ændringen af habitus og derved hæmmes sensitivering over for klimaforandringerne.

2.3.3 Disharmoni mellem sensitivering og objektive muligheder

Et centralt aspekt af habitus er det dialektiske forhold mellem den objektive virkelighed og agenternes egne forventninger og ambitioner. Ifølge Bourdieu efterstræber agenten ikke det, der ikke efterstræber agenten (Järvinen, 2013, s. 373). Det vil sige, at agentens ønsker og mål harmonerer med de objektive muligheder, som agenten har til rådighed. Agenten er i princippet fri til at handle, som det ønsker, men da habitus udgør et generativt princip for handlen, bevirker det, at man er mindre tilbøjelig til at efterstræbe muligheder, der ikke før har været tilgængelige (Prieur & Sestoft, 2006, s. 40). Habitus bærer således et individualiserende præg, hvor det sociale bliver personligt, og sociale begrænsninger opfattes som personlige valg, hvor de subjektive forventninger tilpasses de objektive muligheder (Wilken, 2011, s. 49). Klimakampen rummer det paradoks, at vi alle skal bidrage til at mindske CO₂-udledningen, samtidig med at den enkeltes handlinger i det store billede er ligegyldige. Agenten bliver således mindre tilbøjelig til at efterstræbe en reduktion af CO₂-udledningen, da det ikke virker som en objektiv tilgængelig mulighed. Agenten har endvidere ingen dispositioner til rådighed i habitus, der baserer sig på en erfaring, hvor agenten har haft en direkte indvirkning på klimaforandringerne. I tråd hermed kan man forstå desensitivering over for klimaforandringerne som et udtryk for, at agenten ikke efterstræber det, som ikke efterstræber agenten, hvorved der skabes en manglende motivation for at handle moralsk over for ikke-menneskelige organismer.

2.3.4 Desensitivering som en dominansstruktur

Bourdieu (2007) introducerer begrebet symbolsk vold til at beskrive strukturer, hvor en objektiv forskel konverteres til en arbitrær social forskel, der internaliseres i habitus, hvorefter den eksternaliseres ud til de sociale strukturer, og danner udgangspunkt for den sociale

virkelighedsopfattelse. Dette foregår bl.a. i det, Bourdieu (2007) kalder den maskuline dominans, hvor de kønnede modsætninger reproduceres som en struktur i habitus, der fordrer en hierarkisk overlegenhed for det mandlige i forhold til det kvindelig, hvorved der dannes en dominansstruktur. Social dominans opstår ikke som et direkte resultat af handlinger udført af en gruppe agenter med magt over andre grupper, men derimod som et indirekte resultat af de strukturer, som de dominerende selv er domineret af. De dominerende er hver især underlagt et komplekst netværk af begrænsninger fra forskellige sider, som bevirker, at de foretager handlinger, som indirekte resulterer i social dominans (Bourdieu, 1997, s. 56). Derfor kan de dominerende ikke uden videre løsrive sig fra de dominerende strukturer. Man kan her drage en parallel fra den maskuline dominans til det hierarkiske forhold, der er opstået mellem mennesket og naturen, hvor mennesket, som Horkheimer og Adorno (1972, s. 23) formulerer det, har fået status som diktator over naturen. Herved er en objektiv forskel mellem to arbitrære kategorier 'menneske' og 'natur' blevet konverteret til en social forskel, som gennem habitus er blevet reproduceret, så der nu er blevet oprettet en dominansstruktur, hvor mennesket er hævet over naturen. Bourdieu (2007, s. 5-6) fremhæver i analysen af den maskuline dominans, at der er foregået en relativ dehistorisering og eviggørelse af strukturerne i den kønslige opdeling. Bourdieu (2007) argumenterer for, at historie forvandles til kultur, og den kulturelle vilkårlighed forvandles til naturlighed, hvorved den maskuline dominans reproduceres som en naturforankret struktur. Han påpeger, at selv det der fremstår som eviggyldigt i historien, netop er et resultat af et eviggørelsesarbejde og et *"uophørligt (altså historisk) reproduktionsarbejde"* af de pågældende strukturer, som opretholdes af både individer, institutioner og kollektiver (Bourdieu, 2007, s. 6, 48). Det medvirker til, at man ikke i lige så høj grad sætter spørgsmålstegn ved strukturerne, da de forekommer naturlige, og der er således ikke umiddelbart nogle objektive muligheder for at ændre på dem. Man er derfor nødt til at gøre sig bevidst om strukturerne historie for at muliggøre en historisk handling og ændring i forholdene, hvorved man kan neutralisere de mekanismer, der neutraliserer historien. Heri ligger der en kritik af den mekanistiske verdensanskuelse for ikke at have blik for de historiske og kontekstuelle forhold, som Bourdieu fremhæver relevansen af (Sonne-Ragans, 2012, s. 122). Latour (2014, s. 1) argumenterer som nævnt for, at de to naturer har byttet plads, så de økonomiske naturlove nu er de primære, og de forekommer derfor som en naturforankret dominansstruktur. Ligeledes er Den Moderne Forfatning som nævnt blevet forstærket gennem oversættelses- og renselsesarbejdet siden oplysningstiden, og man kan derfor ud fra Bourdieus analyse af den maskuline dominans argumentere for, at der er foregået en dehistorisering og eviggørelse af både Den Moderne Forfatning og af Den Anden Natur. Denne eviggørelse kan have medvirket til at

skabe en desensivering over for virkningerne af strukturerne i Den Anden Natur og Den Moderne Forfatning og derved over for klimaforandringerne.

2.3.5 Opretholdelse af dominansstrukturerne

Bourdieu (2007, s. 47) beskriver, hvordan mændenes forrang i forhold til kvinderne er indlejret i alle skemaer i alle typer af habitus. Skemaerne er formet af objektive tildelte betingelser, og de guider opfattelser, tanker og handlinger hos alle samfundets individer. Disse skemaer er universelle og de transcenderer historien. Det medvirker til, at den androcentriske tankegang, hvor manden er i centrum i forhold til kvinden, får karakter af at være objektiv, så også kvinder benytter sig af tankeskemaer, hvor det skæve magtforhold mellem mænd og kvinder er blevet internaliseret. Den maskuline dominans opretholdes således både af de dominerende og de dominerede, da begge parter er socialiseret ind i det sociale forhold, hvormed den symbolske vold udøves (Bourdieu, 2007, s. 8, 49). Den symbolske vold bliver institueret, når den dominerede ikke kan undgå at støtte den dominerende. Det muliggøres, når den dominerede kun har erkendelsesredskaber til rådighed, der deles af den dominerende, og som er konstitueret af dominansforholdet. I tråd hermed er det vanskeligt ikke at reproducere de strukturer, der opretholder det dualistiske natursyn, da vi alle er socialiseret ind i disse strukturer, og vi er som sociale væsener selv et produkt af dualismetankegangen. Vi har derved ikke andre erkendelsesredskaber til rådighed, end de der tilbydes inden for Den Moderne Forfatning, hvilket resulterer i symbolsk vold, da vi kun formår at tænke på løsninger inden for de økonomiske naturlove og den dualistiske tankegang. Selvom man ønsker at bremse klimaforandringerne, risikerer man altså at anvende nogle af de kategorier som f.eks. menneske-natur-dualismen, der har bidraget til at skabe det natursyn, der ifølge Latour og Hegge har muliggjort klimaforandringerne.

2.4 Diskussion

I det følgende vil der blive diskuteret, hvordan psykologien ved hjælp af de præsenterede perspektiver fra Hegge, Latour og Bourdieu kan bidrage til at skabe sensitivering over for klimaforandringerne. Diskussionen tager udgangspunkt i en dialogteori udviklet af Gillespie og Cornish (2014), som kan hjælpe til at operationalisere teori ved at guide fortolkningen af ytringer gennem følgende analysetrin: Hvem taler, hvad laver taleren og hvem adresseres? Hvad er konteksten? Hvad er svarene, og hvilken fremtid konstitueres? Analysetrinene er her justeret i forhold til deres relevans. Diskussionen tager udgangspunkt i den ytring, at klimaforandringerne er et kald fra Jorden. Diskussionen er baseret på den grundlæggende præmis, som Hellpach

opstillede inden for miljøpsykologi, nemlig at miljøet indgår i et reciprokt forhold med mennesket, og derfor er en dialog mellem Jorden og mennesket mulig (Pol, 2006, s. 97). Ved at gøre brug af dialogteori muliggøres en operationalisering af begrebet sensitivering gennem en diskussion af ytringen. De tre analysetrin udgør strukturen for diskussionen af de anvendte perspektiver.

2.4.1 Hvem taler, hvad laver taleren, og hvem bliver adresseret?

Hegge (1978, s. 9) beskriver miljøkrisen som naturens reaktion på menneskenes handlinger. I tråd hermed kan Horkheimer og Adornos (1972, s.17) antagelse om, at ”Den totalt oplyste jord stråler i den triumferende katastrofes tegn” forstås som et udtryk for, at Jorden nu reagerer med katastrofer på menneskets oplysning. Naturen handler ikke længere i tråd med mekanicismen, hvor alle processer kan forstås ud fra kausale årsagssammenhænge, da Den Første Natur i den Antropocæne æra ifølge Latour (2014, s. 6) er blevet utilregnelig. Jorden afspejler altså menneskets handlinger ved at ændre på, hvad Bourdieu (1997, s. 44) kalder menneskets ydre objektive livsbetingelser. Klimaforandringerne er som kald rettet mod hele Jorden, da både økosystemer, planteriget og dyreriget bliver ramt. Det er dog kun vi mennesker, der er i stand til at reagere på dette kald, hvilket vanskeliggøres ved, at det fremmedgjorte menneske i Den Moderne Forfatning har mistet sin moralske forpligtelse over for andre levende organismer, da dette natursyn er blevet reproduceret gennem habitus fra generation til generation (Bourdieu, 1997; Hegge, 1978; Latour, 2006). En sensitivering kræver i denne forbindelse en erkendelse af, at klimaforandringerne er direkte adresseret fra Jorden til mennesket.

2.4.2 Hvad er konteksten?

Den kontekst, vi mennesker forstår kaldet fra Jorden ud fra, kan undersøges via habitus, da habitus illustrerer sammenhængen mellem det objektive og det subjektive. Habitus er præget af det mekanistiske natursyn, der repræsenterer, hvad Hegge (1978, s. 133) kalder en uoverstigelig kløft mellem menneske og natur. Dette dualistiske natursyn i habitus er blevet reproduceret gennem generationer, hvilket påvirker den kontekst, som kaldet bliver opfattet i. Endvidere er habitus afgørende for, om vi som mennesker overhovedet retter vores opmærksomhed mod kaldet, da habitus som nævnt guider agenterne væk fra situationer, der udfordrer habitus. I tråd hermed vil Den Moderne Forfatning og Den Anden Natur indgå i konteksten for menneskets forståelse af kaldet, da disse strukturer er indlejret i habitus. De to naturer repræsenterer forskellige verdensanskuelser, og de er som nævnt baseret på adskilte præmisser (Latour, 2014). Derfor kan man sætte spørgsmålstegn ved, om det overhovedet er muligt for os som mennesker at høre og forstå kaldet fra Den Første Natur, når vi befinder os i konteksten af Den Anden Natur. Endvidere

høres kaldet også i en kontekst, hvor de arbitrære kategorier ”menneske” og ”natur” indgår i en dominansstruktur, hvor mennesket er hævet over naturen. Det påvirker konteksten i kaldet fra Jorden, for hvis vi mennesker skal lytte til Jorden, så kræver det en ændring og derved en sensitivering i dominansstrukturen. Ud fra de diskuterede perspektiver kan man argumentere for, at vi må ændre den kontekst, vi forstår klimaforandringerne ud fra, hvis vi ønsker at øge sensitiveringen.

2.4.3 Hvad er svarene og hvilken fremtid konstitueres?

Afslutningsvis kan man spørge, hvad svaret så bliver på kaldet fra Jorden, og hvilken fremtid der venter. Svaret i Den Moderne Forfatning kan ses som oversættelses- og renselsesarbejdet, hvilket har skabt en ubekymrethed over for hybriderne. Da man inden for Den Moderne Forfatning ikke mener at kunne intervenere på tværs af menneske-natur-domænerne, er der således ikke noget reelt svar på klimaforandringerne, da Den Moderne Forfatning ikke kan rumme hybriderne. Latours (2006, s. 195) eget svar på kaldet fra Jorden er derfor en radikal ændring af den moderne tænkning. Man kan dog så tvivl om, hvor realistisk dette svar er, da det vil kræve, at mennesket tilegner sig en ny ontologisk verdensforståelse. Set i lyset af Bourdieus tanker om habitus og dominansstrukturer er det yderst vanskeligt at ændre natursynets habitus, da det er dybt indlejret i både mennesker og sociale strukturer. Endvidere medvirker dominansstrukturene mellem mennesker og natur i Den Moderne Forfatning til at opretholde det dualistiske natursyn, og vi har som agenter ikke andre erkendelsesredskaber til rådighed, der kan bryde med reproduktionen af disse strukturer. Det står dog klart, at klimaforandringerne skaber varige ændringer på Jorden, og der kommer derfor til at ske store forandringer i vores ydre livsbetingelser, hvilket før eller siden vil kræve en tilpasning af natursynets habitus. Bourdieu argumenterer for, at man gennem en socioanalyse, det vil sige en historisk og sociologisk rekonstruktion af strukturerne, som her er forstået som natursynets habitus, kan få indsigt i sin egen historisk og socialt betingede tænkning og handling. Herved kan man opnå en grad af frihed fra sin egen habitus (Sestoft, 2007, s. 162). En sensitivering over for klimaforandringerne og andre levende organismer kræver derfor, at vi mennesker frigør os fra det dualistiske natursyns habitus gennem metarefleksion. Her har psykologien som subjektivt videnskab en berettigelse, da den kan bidrage med en forståelse af, hvordan man kan skabe sensitivering over for klimaforandringerne. Nærværende diskussion peger på, at man ved hjælp af dialogteori kan stille indgående spørgsmål til menneskets tænkning om klimaforandringerne og baggrunden for denne, hvilket kan igangsætte en ændring af menneskets selvforståelse og verdensanskuelse. Hvis mennesket tilegner sig en ny ontologisk selvforståelse, hvor man forstår mennesket og naturen som forbundne, kan det lede til en øget moralsk forpligtelse

over for ikke-menneskelige organismer og derved også en øget sensitivering og handleevne over for klimaforandringerne.

2.5 Konklusion

Nærværende opgave har belyst, hvordan en undersøgelse af menneskets natursyn kan bidrage til en forståelse af den manglende sensitivering over for klimaforandringerne, samt hvorvidt psykologien kan medvirke til dette. Opgavens teoretiske afsæt var Hellpachs miljøpsykologi, hvor miljø og psyke indgår i et gensidigt afhængigt forhold, da det legitimerer præmissen om, at man kan undersøge klimaforandringerne som et psykologisk fænomen. Der blev taget udgangspunkt i den historiske udvikling af fænomenet natursyn. Et natursyn er et udtryk for, hvordan naturen opfattes i forhold til mennesket, og det skal forstås ud fra en kulturel og historisk kontekst. Det blev fremhævet, hvordan nutidens natursyn er karakteriseret ved en skarp adskillelse af menneske og natur, hvilket har medvirket til, at mennesket er blevet fremmedgjort og derved desensitiveret fra naturen. For at belyse konsekvenserne af det dualistiske natursyn blev Latour inddraget. Med begreberne Den Moderne Forfatning, hybrider, oversættelses- og renselsesarbejde og Den Anden Natur blev det tydeliggjort, at det dualistiske natursyn er stærkt forbundet med det moderne tankesystem, samt at skabelsen af hybrider der overskrider dualismen usynliggøres. Det bevirker, at den moderne tænkning ikke kan rumme klimaforandringerne, da man ikke mener, at det er muligt at intervenere på tværs af domænerne. Den moderne tænkning forhindrer således mennesker i, at sensitiveres over for Jordens kald. Med Bourdieu blev det belyst, hvordan det dualistiske natursyn opretholdes og reproduceres gennem natursynets habitus og som en dominansstruktur mellem det menneskelig og det ikke-menneskelige. Det blev fremhævet, hvordan agenternes mulighed for at skabe sensitivitet over for klimaforandringerne er hæmmet af, at de kun har erkendelsesredskaber til rådighed inden for det dualistiske natursyns habitus, hvilket vanskeliggør en frigørelse fra netop denne habitus. Opgaven peger overordnet på, at en sensitivering over for klimaforandringerne kræver, at vi afskriver det dualistiske natursyn, da det hæmmer den moralske følelse af pligt over for det ikke-menneskelige. Psykologien kan som subjektvidenskab bidrage til at fremme bevægelsen mod en øget sensitivering og handleevne over for klimaforandringerne ved at sætte spørgsmålstegn ved måden, hvorpå vi forstår os selv i forhold til verden, og derved igangsætte en ændring af menneskets ontologiske selvforståelse og verdensanskuelse.

3.0 Metoderefleksion

3.1 Reduktion af genstandsfeltet

I det følgende vil der blive reflekteret kritisk over nærværende opgaves metodiske implikationer for undersøgelsen af klimaforandringerne som genstandsfelt. En grundlæggende antagelse i problemformuleringen er, at der er en manglende sensitivering over for klimaforandringerne. Opgaven er således blevet besvaret med det sigte at belyse, *hvorfor* der er en manglende sensitivering, og ikke *hvorvidt* der er en manglende sensitivering. Dette har haft betydning for udvælgelsen af teorier samt læsningen af disse. Genstandsfeltet kunne også være blevet tilgået med den antagelse, at der *er* sket en sensitivering over for klimaforandringerne. Siden den svenske klimaaktivist Greta Thunberg påbegyndte sin skolestrejke i august 2018, er der særligt blandt unge sket en stor mobilisering, og mange engagerer sig i klimadebatten og kræver løsninger (Hannestad, 2019). I skrivende stund er der valgkamp til både Europaparlamentet og Folketinget, og klimadagsordenen ligger højt på både vælgerne og politikernes prioriteringslister (Dagbladet Information, 2019; Moses & Mandrup, 2019). Disse eksempler underminerer nærværende opgaves konklusion om, at en sensitivering over for klimaforandringerne kræver, at vi afskriver det dualistiske natursyn, da det store engagement i klimadebatten er opstået uden fokus på natursynets betydning. Selvom man måtte vælge at fastholde denne opgaves perspektiv på sensitivering, kan man argumentere for, at det er et meget ambitiøst og abstrakt projekt, der kan være svært at realisere i praksis. Klimaforskningen peger på, at det kræver drastiske tiltag, hvis vi skal nå at bremse udviklingen (IPCC, 2018). En radikal ændring af hele den moderne tænkning og selvforståelse synes ikke som et projekt, der er muligt at realisere inden for en kort årrække, og det må derfor foregå sideløbende med de øvrige konkrete, strukturelle og teknologiske løsninger, som klimaforskningen tilbyder.

3.2 Kombination af teorier

En metodisk kritik, der kan rettes mod nærværende opgave, er kombinationen af hhv. Bourdieu og Latours perspektiver, da de udspringer fra forskellige ontologiske og epistemologiske ståsteder (Kale-Lostuvali, 2016). Bourdieu skriver sig ind i en rationalistisk epistemologisk tilgang, og han mener, at den videnskabelige sandhed forudsætter, at videnskaben indbefatter en vis autonomi i forhold til samfundet (Kale-Lostuvali, 2016, s. 274, 286, 288). Latour (2006) afskriver derimod alle epistemologier, idet han argumenterer for, at de epistemologiske ideer i den vestlige videnskabs rationalitet er præget af den dualistiske opdeling af natur og samfund som ontologisk distinkte domæner. Epistemologierne er således en del af Den Moderne Forfatning, og bør ifølge

Latour forkastes (Kale-Lostuvali, 2016, s. 287). For Latour afhænger den videnskabelige sandhed i stedet af forbindelser i netværk (Kale-Lostuvali, 2016, s. 288). Man kan derfor argumentere for, at det er problematisk at kombinere Latour og Bourdieus begreber i en videnskabelig undersøgelse, da Bourdieu er en del af det modernitetsparadigme, som Latour søger at gøre op med.

Bourdieu og Latour har også forskellige syn på, hvad sociologien skal kunne som videnskab. Ifølge Bourdieu er sociologiens mål at definere et afgrænset objekt og undersøge reproduktionen af underliggende strukturer i den sociale verden som f.eks. habitus og den maskuline dominans (Kale-Lostuvali, 2016, s. 274). Latour mener derimod, at sociologien ikke bør være objektivistisk, og den skal derfor afholde sig fra at definere et socialt domæne. Han forholder sig endvidere kritisk over for betydningen af entiteter, der ikke er synlige for mennesker som f.eks. strukturer (Kale-Lostuvali, 2016, s. 285). Nærværende opgave kan derfor kritiseres for ikke at være tro mod Latour, når det dualistiske natursyn og dannelsen af hybrider forklares som en reproduktion af dominansstrukturer i Den Anden Natur og Den Moderne Forfatning.

3.3 Anvendelse af dialogteori

Nærværende opgave kan kritiseres for at applicere dialogteori på et felt uden for konteksten af en egentlig dialog. De sensitiverende spørgsmål er udviklet som en metode til at operationalisere teori gennem fortolkningen af ytringer mellem mennesker, hvor ytringer forstås som udtalte, skrevne eller gestikulerede (Gillespie & Cornish, 2014). I denne opgaves anvendelse af dialogteori forstås klimaforandringerne som en ytring fra Jorden, og den lever således ikke op til de opstillede kriterier. Forståelsen af klimaforandringerne som en ytring forudsætter endvidere, at Jorden konstitueres som et selvstændigt subjekt, der gennem dialog er i stand til at indgå i en social interaktion med mennesket. Ifølge Gillespie og Cornish (2014, s. 5) er ytringer kun meningsfulde, når de involverede parter delvist har en fælles historie og kultur, da en meningsfuld dialog kræver en fælles referenceramme. Anvendelsen af dialogteori som en måde at opløse det mentale skel mellem menneske og natur afhænger derfor af, at man tilslutter sig en helhedsforståelse af naturen og mennesket.

4.0 Kritisk perspektivering

Som nævnt i afgrænsningen har denne opgave taget udgangspunkt i det intersubjektive og det interobjektive perspektiv, da fokus har været at undersøge betydningen af natursynet for sensitivering over for klimaforandringerne som et kulturelt og socialt fænomen (Sonne-Ragans, 2012, s. 216). Det ville derfor være oplagt for en videre undersøgelse af fænomenet at udforske et

mere individfokuseret perspektiv. En undersøgelse af det subjektive og det objektive perspektiv kunne tage afsæt i, hvilke psykologiske barrierer, der hæmmer sensitiveringen over for klimaforandringerne. Her ville det være relevant at inddrage Stoknes. Stoknes (2015) har undersøgt, hvorfor mennesker ikke lader til at forstå alvoren af klimaforandringerne, og han argumenterer for, at vi ofte føler os afkoblede af uforståelige fakta, samt at vi bliver habitueret over for de apokalyptiske katastrofefortællinger om klimaforandringerne, hvilket leder til en desensitivering. Stoknes (2015, s. 82) har identificeret fem psykologiske barrierer inden for kognitions-, social- og personlighedspsykologi, der forhindrer os i at erkende klimaforandringerne og derved handle klimarigtigt. Dertil har han opstillet fem løsninger, der skal muliggøre sensitivering inden for hver barriere (Stoknes, 2015, s. 93). Stoknes (2015, s. 165) fremhæver endvidere, at klimaforandringerne tvinger os til at gentænke forholdet mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige. Han påpeger, at alle levende organismer på Jorden er en helhed, der er forbundet af luften, og det er netop ændringen i luften, der skaber klimaforandringerne (Stoknes, 2015, s. 167). Stoknes argumenterer derfor for, at vi mennesker må tilegne os en ny ontologisk selvforståelse. Stoknes tilbyder således nogle konkrete forslag til, hvordan man kan skabe sensitivering over for klimaforandringerne, samtidig med at hans teori er i tråd med Latours holistiske syn på verden og ønske om at afskrive Den Moderne Forfatning.

Litteraturliste

Primær litteratur

Bourdieu, P. (1997). *Af praktiske grunde, omkring teorien om menneskelig handle* (5. opl.). Kbh:

Hans Reitzel forlag, 11-56, 149-236. [138 ns]

Bourdieu, P. (2007). *Den maskuline dominans* (2. udgave, 1. oplag). Kbh: Tiderne Skifter, 5-71, 143-

148. [62 ns]

Christensen, J. (2008). *Hvad er et natursyn? refleksioner over natursyn som begreb*. Aalborg: Institut

for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet. [59 ns]

Gillespie, A., & Cornish, F. (2014). Sensitizing questions: a method to facilitate analyzing the

meaning of an utterance. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, 48(4), 3-25. [21 ns]

Hache, É., & Latour, B. (2010). *Morality or Moralism? An Exercise in Sensitization*. 1–18. [20 ns]

Hegge, H. (1978). *Mennesket og naturen : naturforståelsen gjennom tidene - med særlig henblikk på*

vår tids miljøkrise. Oslo etc.: Universitetsforlaget, 9-153. [122 ns]

Horkheimer, M., & Adorno, T. W. (1972). *Oplysningens dialektik, filosofiske fragmenter*. Kbh:

Gyldendal, 9-54. [49 ns]

Latour, B. (2006). *Vi har aldrig været moderne, et essay om symmetrisk antropologi* (1. udgave, 1.

oplag). Kbh: Hans Reitzel, 19-128, 177-195. [133 ns]

Latour, B. (2011). *Waiting for Gaia. Composing the common world through arts and politics*. 1–12.

[15 ns]

Latour, B. (2014). *On some of the affects of capitalism*. 1–13. [14 ns]

Latour, B. (2016). Sensitizing. I C. A. Jones, D. Mather, R. Uchill, & Massachusetts Institute of

Technology (Red.), *Experience: culture, cognition, and the common sense* (s. 315–336).

Cambridge, Massachusetts: Distributed by the MIT Press. [15 ns]

Latour, B. (2017). *Facing Gaia, eight lectures on the new climatic regime*. Cambridge, UK Malden,

MA: Polity, 103-114. [17 ns]

Stoknes, P. E. (2015). *What we think about when we try not to think about global warming, toward a new psychology of climate action*. White River Junction, Vt: Chelsea Green Publishing, xiii-170. [192 ns]

Sekundær litteratur

- Arnoldi, J. (2006). Introduktion. I B. Latour (Red.), *Vi har aldrig været moderne, et essay om symmetrisk antropologi* (1. udgave, 1. oplag, s. 7–13). Kbh: Hans Reitzel. [7 ns]
- Blok, A., & Elgaard Jensen, T. (2009). *Bruno Latour, hybride tanker i en hybrid verden* (1. udgave, 1. oplag). Kbh: Hans Reitzel, 85-116. [30 ns]
- Järvinen, M. (2013). Pierre Bourdieu. I H. Andersen, L. B. Kaspersen, & Hans Chr. Fink (Red.), *Klassisk og moderne samfundsteori* (5. udgave, s. 365–385). Kbh: Hans Reitzel. [22 ns]
- Kale-Lostuvali, E. (2015). Two Sociologies of Science in Search of Truth: Bourdieu Versus Latour. *Social Epistemology*, 30(3), 273–296. [25 ns]
- Mascolo, M. (2014). Worldview. I T. Teo (Red.), *Encyclopedia of Critical Psychology* (s. 2086–2092). [10 ns]
- Overton, W. F. (2012). Chapter 3 Evolving Scientific Paradigms: Retrospective and Prospective. I *Paradigms in Theory Construction* (s. 31–59). New York, NY: Springer New York. [33 ns]
- Pol, E. (2006). Blueprints for a History of Environmental Psychology (I): From First Birth to American Transition. *Medio Ambiente y Comportamiento Humano*, 7, 95–113. [16 ns]
- Prieur, A., Sestoft, C., Esmark, K., & Rosenlund, L. (2006). *Pierre Bourdieu, en introduktion* (1. udgave, 1. oplag). Kbh: Hans Reitzel, 23-70. [47 ns]
- Rasmussen, L. T., Remvig, K., & Wien, C. (2017). Litteratur- og informationssøgning til opgaven. I L. Rienecker & P. Stray Jørgensen (Red.), *Den gode opgave, håndbog i opgaveskrivning på videregående uddannelser* (5. udgave, s. 145–170). Frederiksberg: Samfundslitteratur. [29 ns]

Sestoft, C. (2007). Lille introduktion til Bourdieu. I P. Bourdieu, *Den maskuline dominans* (2. udgave, 1. oplag, s. 157–163). Kbh: Tiderne Skifter. [5 ns]

Sonne-Ragans, V. (2012). *Anvendt videnskabsteori, reflekteret teoribrug i videnskabelige opgaver*. Samfundslitteratur: Frederiksberg, 33-64, 187-232. [82 ns]

Wilken, L. (2011). *Bourdieu for begyndere* (2. udgave, 2. opl.). Frederiksberg: Samfundslitteratur, 9-14, 39-132. [67 ns]

I alt 1229 siders selvvalgt litteratur (heraf 856 s. primærlitteratur, 372 s. sekundærlitteratur)

Supplerende litteratur

Dagbladet Information. (2019). Klimavalget. Hentet 12. maj 2019, fra Information website:

<https://www.information.dk/serie/klimavalget>

Hannestad, A. (2019, maj 11). Greta Thunberg: 16-årig klimaaktivist skal tale i København. *Politiken*.

Hentet fra <https://politiken.dk/klima/art7191312/16-%C3%A5rig-klimaaktivist-skal-tale-i-K%C3%B8benhavn>

IPCC. (2018). *Global Warming of 1,5°C - Headline Statements from the Summary for Policymakers*.

IPCC.

Johansen, H. C., Sørensen, H., & Stendal, H. (2015). *minedrift* | Gyldendal - Den Store Danske.

Hentet 21. maj 2019, fra http://denstoredanske.dk/It,_teknik_og_naturvidenskab/Teknik/Mine-og_bjergværksdrift/minedrift

Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the Gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, 8(3), 239–260.

Moses, S., & Mandrup, M. (2019, februar 4). Overraskende måling: Klima slår migration som vælgernes topfokus ved EU-valg. *PolicyWatch*. Hentet fra

<https://policywatch.dk/nyheder/eu/article11164428.ece>

Rønne, A. B., Richter, M. H., & NOAH. (2017). *Når naturen er under press: hvad gør vi for at forbedre biodiversiteten i EU? : undervisningsmateriale : EU & biodiversitet, biologi, naturgeografi, samfundsfag*. NOAH.

Sonne-Ragans, V. (2012). *Anvendt videnskabsteori, reflekteret teoribrug i videnskabelige opgaver*. Samfundslitteratur: Frederiksberg, 109-132.

Wilson E. O. (1984). *Biophilia*.